

A diskurzusjelölővé válás folyamatáról

Schirm Anita

1. Bevezetés

Dolgozatomban a diskurzusjelölők közül a *hát*, a *tényleg* és a *szóval* elemeknek a diskurzusszervezésben betöltött szerepét mutatom be történeti korpuszokból, vitaműsorokból és országgyűlési jegyzőkönyvekből származó gyűjtött anyag segítségével. Céloom annak megmutatása, hogy ezek az elemek a diskurzusjelölővé válás különböző stádiumaiban vannak.

2. A diskurzusjelölők

A diskurzusjelölők a nyelvi elemeknek egy olyan sajátos csoportját alkotják, amelyek a diskurzus szervezésében vesznek részt: diskurzusszegmenseket kötnek össze és pragmatikai viszonyokat jelölnek. Fraser szerint (1999: 938) a fő funkciójuk az általuk bevezetett S2 szegmens és az azt megelőző S1 szegmens közti viszony jelzése. A diskurzusjelölők (DJ) egy olyan két helyiértékű viszony <S1. DJ+ S2> jelölőjének tekinthetők, ahol az egyik argumentum (S2) az általuk bevezetett részben található, míg a másik (S1) a diskurzus korábbi részében, s a viszonyt a diskurzusjelölő (DJ) teszi explicitté (Fraser 1999: 938). Például: *Későn indultunk (=S1). Mégis (=DJ) időben érkezünk (=S2).*

A diskurzusjelölők általában nincsenek hatással a megnyilatkozás igazságfeltételeire, nem befolyásolják a megnyilatkozás propozicionális tartalmát, azonban emocionális és expresszív funkcióval bírnak (Jucker 1993). Jelentésük procedurális és nem konceptuális (Fraser 1999: 944), valamint szintaktikailag és prozódiaileg elkülönülnek a mondat többi részétől. A diskurzusjelölő elemek szófajtanilag különfélék lehetnek: leggyakoribbak a kötőszók, a határozószók, a partikulák és a módosítószók. A diskurzusjelölők alapvetően az élőszó jellegzetességei, de különböző funkciókban az írott nyelvben, újabban pedig az írott beszélt nyelviség szövegtípusaiban is megjelennek (Dér 2008).

A diskurzusjelölők kialakulásáról a nyelvtörténeti szakirodalomban eltérő nézetek olvashatók (vö. Dér 2005), én Traugott (1999) álláspontját elfogadva grammatikalizációnak tartom ezt a folyamatot. A grammatikalizáció olyan nyelvi változás, amely során lexikális egységekből és szerkezetekből nyelvtani morfémák alakulnak ki,

illetve ezek elvontabb grammatikai jelentésű morféimákká válnak (Hopper–Traugott 2003). Traugott szerint (1999) a diskurzusjelölők lényegi grammatikalizációs tulajdonságai közé tartozik a fonológiai redukció, a dekatégorizáció, a pragmatikai erősödés és a szubjektifikáció. A fonológiai redukció a rövidülést, illetve az elhangsúlytalanodást jelenti, a dekatégorizáció az eredeti szófaj elvesztését. A pragmatikai erősödés a pragmatikai, azaz a szubjektív és a modális funkció megjelenésével következik be. A szubjektifikáció pedig a beszélő különféle attitűdjeinek a grammatikalizálódó elem jelentésébe való beépülését jelenti.

A grammatikalizálódás és a diskurzusjelölővé válás azonban nem egyformán zajlik le minden elemnél. Egyesek már teljesen grammatikalizálódtak, mások azonban még átmeneti állapotban vannak. Ezt az eltérő kialakulást és viselkedést a továbbiakban a *hát*, a *tényleg* és a *szóval* elemek diskurzusjelölővé válásán keresztül mutatom be.

3. A *hát* diskurzusjelölő grammatikalizálódása

A *hát* partikula a grammatikalizáció tipikus fázisain ment keresztül, mire a mai diskurzusjelölői használata kialakult. Először helyviszonyt, majd időviszonyt fejezett ki, aztán logikai viszonyt jelölt, végül a diskurzusjelölői funkciója fejlődött ki.

A *hát* első előfordulása ‘akkor’ jelentéssel a TESz. (Benkő 1970: 72) szerint 1474-re tehető: *ha kedig ég honapif ne vala?tandnak, hat me?ter va? p[ro]juincialis ?ere??en [con]učetnek p[ri]ori??at* (BirkK.6). A toldalékszói használatra 1476-os az első ismert adat: *Ez...lwn nalok hat twkelleles* (SzabV.), 1519-ből pedig már a kötőszói jelentés adathozható. A TESz. (Benkő 1970: 72) és az EWUng (Benkő 1992: 537) szerint a *hát* megszilárdult ragos alakulat, amely a *ha-*, *ho-* névmástöből alakult ki az *-i* lativusi és a *-t* locativusi raggal. A *hát* eredetileg helyhatározószó, majd ‘akkor’ jelentésű időhatározószó volt. A kései ómagyar kor elején háttérbe szorult, elvesztette az időhatározói jelentését, és tartalmatlan elemként kezdett viselkedni (Benkő 1991: 417). A Szabács Viadala a *hát*-nak még mindkét fajta használatát illusztrálja: a „*Halalt es vallottak hat nemellyek*” mondatban a *hát* még az eredeti ‘akkor’ jelentésében szerepel, míg a „*Mert Ez...lwn nalok hat twkelleles*” példánál már a tölteléksszó szerep dominál.

A XVI. század második évtizedétől már adathozható a *hát* a latin *ergo*, *igitur* szavak megfelelőjeként is, ám csak kérdésekben (Juhász 1992: 776). Például a Jordánszky Kódexből (1516–1519) származnak a *hát az setéség minemü lészen?; ki vagy hát?* kérdések. A *hát* partikula kezdettől fogva gyakran szerepelt kérdő mondatokban. Ha elfogadjuk a partikulának a TESz-ben (Benkő 1970: 72) és az EWUng-ban (Benkő 1992: 537) szereplő származtatását, azt, hogy a szóban a *ho-*, *ha-* névmási tö van, akkor máris érthetővé válik a kérdésekben való gyakori megjelenése. Ugyanis a *ho-*, *ha-* névmási tö kérdő névmási funkcióban közkeletű volt, ahogy azt a *hol*, *hová* kérdőszók is mutatják (Balázs 1963: 50). A XVII. századtól pedig a *hát* a *tehát*-tal együtt a következő mondatok kötőszavává vált (Klemm 1940). Majd állandósult a diskurzusjelölő funkciója is.

Az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár (Szabó T. 1984) legkorábbi példái már a *hát* partikula széles használati körét mutatják. Az 1556-os ‘akkor’ jelentésen túl megfigyelhető e szócska elbeszélésben élénkítő szóként (*Eyel Nykorgast hallek, Tolway*

Jwoltest, ky Menek hat az szoch kyalit tolvayt) és kérdést bevezető szóként (*Mond neky az Anna, hat myert eskwek ream az Te vrad*) is. De nyomósíthat állítást (*És hogy ez vallo zemere vetette volna, negh azt monthak neky Loptam hath ha Banod tegy rola*), kifejezhet megengedést (*Meg alkwtta egimaszal, De hat az vtan zabo ferenchet Mas tanach Erte Es Nem akara allany az vegzesnek*) és szitkozódásban is megjelenhet töltelékszóként (*Megh lata ezt Kelemen Takach monda Ah eszez hatt Az en felesegemet Akarod meg Mordallany*) valamint nyomósíthat felszólítást, biztatást és kérést is (*Ambrus Gergely mo(n)da hogj ted le hat te Antal Vram, s eo le teúe*).

A diskurzusra vonatkozó információk jelzésének a lehetőségét a határozószói használat teremtette meg. A fenti példákból látható, hogy a *hát* diskurzusjelölővé válását az is segíthette, hogy sokszor fordult elő mondással kapcsolatos szerkezetekben (*mond neky, azt monthak neky, monda*), így könnyebben hozzátapadhatott a beszélői attitűd kifejezése, majd ezek implikaturaként a szó jelentésévé váltak.

A Magyar Történeti Korpuszból (<http://www.nytud.hu/hhc>) származó XVIII. századi példák a *hát* diskurzusjelölőnek már a nyomósító és a retorikus használatát mutatják: *Sijessünk hát Vitéz el-érni tzelunkat, Hordozzuk vígyázva, el-kezdettdolgunkatt; Térjetekek hát vígan felső hazátokba, Éljetek tsendesesen pompás házatokba*.

A *hát* határozószói kiüresedése azokban a szerkezetekben érhető tetten, amelyekben együtt szerepel a *hát* és az *akkor*: *Mért nem volt hát akkor jobb a' tzipra püstöly a' rosdásnál?; Kávéház? No hát akkor adjon nekem kávét*. A fordított sorrendű szerkezetekben még erősebben tetten érhető a nyomatékosító funkció: *S akkor hát mit haragszik reád?; Akkor hát mégis nekem van igazam – mondá Don Quijote*.

Pragmatikai aspektusból nézve a *hát* diskurzusjelölő grammatikalizálódását, megállapítható, hogy a *hát*-nak az időbeli jelentése mellett megjelent az oksági következtetés jelentése is és egy nyomósító jelentésköre is, amely kezdetben csak mint pragmatikai következtetés volt jelen egyes kontextusokban, később azonban a *hát* szemantikai jelentésének a részévé vált. Annyira beépült a *hát* jelentésébe a diskurzusjelölői funkció, hogy egyértelműen el lehet különíteni a többi használati módtól. Ennek bizonyítására következzen egy példa a Parlamenti Naplóból (Arcanum DVD könyvtár V., Parlamenti Napló 1990–2004.):

Dr. Isépy Tamás (KDNP): *Két perce sem lesz szükségem, mert sajnos nem az ellenzék nem következetes, a kormány nem következetes. Miért nem kérte a magyar–román alapszerződéshez a parlament hozzájárulását? Egy szándék megvalósításához miért kéri? Egy szándék megvalósításához! Hát ez nem következetesség. Mi éppen azt mondjuk – most ebben a felszólalásban is, a három ellenzéki párt álláspontját –, hogy mi szükségesnek tartjuk a probléma megoldását, de ez nem a probléma megoldása. Hát hol van az alapító okirat tartalma? Hát azt kell megmondani! Hát ahhoz milyen szándékok? És tessék mondani, 28 százalék meg tudja akadályozni egy szándék megvalósítását?*

A *hát* ebben a példában egyrészt kötőszói értelmében szerepel (*Hát ez nem következetesség*), konklúziószóként viselkedik, azaz a mondanivaló részösszefoglalását végzi el. Másrészt kommunikációs szervező funkciója van: összeköti a megnyilatkozásokat (*Hát azt kell megmondani!*). A két kérdésben (*Hát hol van az alapító okirat tartalma? Hát ahhoz milyen szándékok?*) pedig a szubjektív és az érzelmi többlettartalom miatt a partikula a kérdések retorikusságát erősíti. Vagyis igazából nem vár választ a kérdező

a feltett kérdésekre, sőt, e kérdések átfordíthatók ellentétes értelmű állításokká (*Sehol nincs az alapító okirat; illetve semmilyen szándékok*).

A hát partikulához nagyon hasonló szerepet tölt be a kérdésekben a *tényleg* elem, így a továbbiakban ennek a történetét és diskurzusjelölővé válását mutatom be.

4. A *tényleg* mint diskurzusjelölő partikula

A *tényleg* szónak lehetséges konceptuális és pragmatikai értelmezése is. Kijelentésként episztemikus modalitást illetve evidenciát fejez ki, például: *Tényleg betartotta az ígéretét, illetve Tényleg elvitt vacsorázni*. A szó nem tekint vissza nagyon régi múltra, így a diskurzusjelölői használata is újabb keletű.

A *tényleg* 1830-ból adatható először a *tény* nyelvújítási származékszó megszilárdult határozóragos alakulataként. A Nyelvújítási szótár (Szily 1908: 586) szerint Széchenyi a Hítel című munkájában ‘praxis’ jelentésben használta a szót: *Vége a’ dolog praxisába – ténylegbe bocsátkozott*. A hétkötetes értelmező szótár (Bárczi–Ország 1962: 604) már két jelentését adja meg a szónak. Az első: ‘A tény(ek)nek, a valóságnak megfelelően’. Például: *Az eset tényleg megtörtént*. Ebben az értelemben az evidencialitás jelölője a *tényleg*. Míg a másik jelentése: ‘A beszélő v. a szóban forgó személy állásfoglalásának, véleményének megfelelően’. Például: *Ez a leány tényleg szép!* Ez a jelentés kapcsolódik a *tényleg* diskurzusjelölői szerepéhez.

Az evidencialitás jelzésére bőven van példa a Magyar Történeti Korpusz anyagában: *Alkudoznak az erősebb véleményárnyalatok elenyésztetése végett s mindenik enged, ha nem is tényleg, legalább tagadólag; szakadatlanul bírta 1848-ig, midőn tényleg elváltak Magyarországtól*.

A diskurzusjelölői használat felismerése azonban pótkompetencia problémák (Forgács 1993–1994) miatt már nehezebb, ráadásul az átmeneti állapotban mindkét jelentés megfigyelhető, s gyakran a szöveggörnyezet sem igazít el bennünket, mert a két jelentés mindegyike egyszerre is értelmezhető a példában, hiszen a tények és a beszélő állásfoglalása egybe is eshet.

A beszélőnek a közléshez való viszonyát (is) jelöl(het)ji a *tényleg* a Magyar Történeti Korpusz következő korai példáiban: *Tényleg, a régi kornak is megvoltak a mai sárgakamáslis, pemzlis kalapu gigerli puskaforogatókhoz hasonló vadász stricziei; De amugy is tényleg jellel vannak ellátva a birkák, hát hiába volna minden; S tényleg akadtak egysesek, kik leszurták a 10 pengőt egy ilyen részvényért*.

A Magyar Nemzeti Szövegtárban (<http://corpus.nytud.hu/mnsz>) végzett keresések azt mutatták, hogy napjainkban a *tényleg* diskurzusjelölőként a beszélő attitűdjét jelzi, viszonyítást és fokozást is kifejez, valamint emocionális és expresszív árnyalatot közvetít, néha pedig töltelékelemszerűen viselkedik.

A *tényleg* diskurzusjelölő képes a kérdést állítássá változtatni, s ilyenkor az evidencialitás helyett a beszélő kétségét fejezi ki. Ennek illusztrálására következzen egy részlet a Pro és Kontra című műsorból:

A: Ha én jól emlékszem Kocsi Ilonának és a Magyar Hírlapnak is számos írásából elég egyértelmű, határozott véleménye van e tárgykörben. De mielőtt ennek kifejtésére kérem röviden, mégis, tisztázzuk akkor, hogy hol vagyunk most. Szóval, mi a helyzet? Tényleg

van Magyarországon sajtószabadság, olyan sajtószabadság, amellyel elégedettek lehetünk tizenkét évvel a demokrácia indulása után? És a fogyasztókra, a piac szereplőire kell bízni, hogy ha nem tetszik valami, akkor változtassanak?

B: *Én ezt már több műsorban kifejtettem, hogy én azt gondolom, hogy Magyarországon sajtószabadság van. Hogy ennek a sajtószabadságnak milyen a minősége, ez tőlünk függ.*

Az idézett példában szereplő kérdések állításokkal egyenértékűek. A kérdések állításként való értelmezésére van egy szabály, miszerint negatív kérdést pozitív állításként értelmezünk, pozitív kérdést pedig negatív állításként (Kocsány 2001). *A tényleg van Magyarországon sajtószabadság?* eszerint a *Nincs Magyarországon sajtószabadság* kijelentést kódolja. Az A beszélő előre kétségbevonja azt, amit a B beszélő mondani fog s a *tényleg* diskurzusjelölővel jelzi ezt a fajta szembenállást.

Ugyanígy állítássá változtatja a kérdést, ezáltal a beszélő eltérő véleményét vezeti be a *tényleg* elem a Parlamenti Napló következő felszólalásában:

Bauer Tamás: *Egyetlenegy érve volt erre most is Horváth képviselő úrnak, nevezetesen, hogy eldöntötték tervfeladatban, hogy ennek január 1-jén hatályba kell lépni, annak ellenére, hogy amikor a folyosón beszélünk kormánypárti képviselőtársainkkal és nem itt az ülésteremben, akkor mindannyian elismerik, hogy ez így, ahogy van, nem jó, ezért is nyújtották be már az első általános bizottsági vitára is a maguk módosító csomagját. Tényleg olyan fontos ez a január 1-je, ez a rajtaütésszerű törvényalkotás, hogy a közös gondolkodásnak nem lehet teret hagyni? Tényleg csak arról szólhat az ellenzéki pártokkal való beszélgetés meg az önmagunkkal való beszélgetés is, hogy a kétharmados ügyekhez is hozzányúlunk vagy sem, és abban a pillanatban, hogy nincs kétharmad, már nincs is pártok közti konzultáció?*

A *tényleg* diskurzusjelölővé válásánál az eredeti határozói viszonyt ('a tényeknek megfelelően') egyből a diskurzusjelölői funkció váltotta fel, a grammatikalizáció tipikus lépései közül a logikai viszony fázis kimaradt. A szó diskurzusjelölői használatának a felismerése és elhatárolása azért különösen problémás, mert a *tényleg* szó két jelentésköre nagyon közel áll egymáshoz, valamint a beszélő állásfoglalása egybe is eshet a tényekkel.

Az általános grammatikalizálódási tendenciának az általam vizsgált utolsó diskurzusjelölő, a *szóval* jelentésfejlődése is megfelel.

5. A szóval diskurzusjelölő

A *szóval* önálló szóból szekunder határozóraggal jött létre. Grammatikalizálódása a megszokott utat járta be: vagyis az önálló szói jelentést határozószói viszony, majd logikai viszony váltotta fel.

Az 'élőbeszéddel, nem írva' jelentést követte a 'röviden, egyszóval' jelentés (Czuczor-Fogarasi 1870: 1436), s ebből alakult ki a kötőszói használat. Az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár (Szabó T. 2005: 644) a *szóval* címszó alatt a kötőszói 'tehát' jelentést adja csak meg, s a következő példát közli: *az ottan volt Lent, Törökbuzát, kölest – mily eszközökkel, és mi módon károsítottak el – szóval becsülje meg a' Tanu az elkárosított Terméseket, 's mondja meg hogy azok kész pénzben mit értek volna.*

A magyarázó logikai viszony kifejezésével párhuzamosan a *szóval* magába olvasztotta a beszélő attitűdjének a kifejezését, s így vált diskurzusjelölővé. A Magyar Történeti Korpusz 1872-es példája már a beszélő viszonyulását jelzi: *Szóval - ön telivér kormánypárti lett!* Egy 1886-os adat pedig a *szóval* beszéd-toldó szerepét mutatja: *Szóval ez a csudálatos fiatalember és lángelme...*

Az ÉrtSz. (Bárczi–Ország 1962: 371) a *szóval*nak három jelentését adja meg. Az első a mondanivaló rövid összefoglalása (*Ez az ember iszákos, kártyás, pazarló, verekedő, szóval hitvány alak*). A második a kötőszói jelentés (*Szóval, (ha jól értem), nem akar eljönni*), a harmadik pedig a beszéd-töltelék funkció (*Bementünk a terembe, szóval én nem is akartam, de ő nagyon hívott*). Ez utóbbi kötődik a diskurzusjelölői használat-hoz. A Magyar Nemzeti Szövegtár találatai is sok példát adnak a bevezető szói illetve a töltelék-szó szerepre: *Hát, szóval, ezentúl itt laknak; is...na szóval... izé; No szóval akkor hányadán állunk?; média, ti ott, igen, szóval az egész úgy, ahogy van, nem fontos; izé, szóval a lét; amivel leittattak, na szóval, akkor meg itt van*.

A vizsgált korpusz elemzése azt mutatta, hogy napjainkban a *szóval* gyakori töltelék-elemként és a beszélői viszonyulás jelölőjeként, valamint használatos kötőszóként is (*szecskát vágott a kacsáknak, szóval akadt dolga elég; azzal az intenzitással, szóval akoriban vetődött fel*). Viszont a szó eredeti jelentése annyira eltávolodott a kötőszói és a diskurzusjelölői funkciótól, hogy kérdéseszték nélkül is könnyű az egyes használati módokat elkülöníteni és felismerni.

4. Összefoglalás

Összegzésképpen megállapítható, hogy a *hát*, a *tényleg* és a *szóval* diskurzusjelölők mind grammatikalizációval jöttek létre, ám a folyamat hosszában és intenzitásában már vannak köztük különbségek, illetve abban is, hogy milyen implikatúrák épültek be a jelentésükbe.

A legjobban a *hát* diskurzusjelölő távolodott el eredeti jelentésétől, a határozószói használata a múlt század elején már csak a csángóknál volt adatolható (Rubinyi 1901), napjainkban pedig csupán kötőszóként és partikulaként általános a nyelvünkben. A *tényleg* és a *szóval* partikuláknál is megfigyelhető a szemantikai kiüresedés, közülük a *tényleg* esetén problematikus a diskurzusjelölői használat felismerése.

A vizsgált korpusz elemzése azt mutatta, hogy a *hát*, a *tényleg* és a *szóval* partikulák gyakran jelennek meg kérdésekben, s ilyenkor képesek a kérdést állítássá változtatni, így jelzik a beszélő eltérő véleményét. A diskurzusjelölővé válás folyamata pragmatikai aspektusból is megragadható implikatúrák konvencionalizálódásával.

A diskurzusjelölők grammatikalizálódását nem csupán elméleti síkon lehet tanulmányozni, hanem alkalmazott nyelvészeti haszna is lehetséges e szócsoport vizsgálata-nak. Az oktatás különböző szintjein a tanulók előképzettségének megfelelően be lehet mutatni a diskurzusjelölők különféle használati körét. Fontos felhívni arra a figyelmet, hogy nem arról van szó, hogy egy adott kifejezés mindig diskurzusjelölő egy nyelvben, hanem arról, hogy ez az elem képes diskurzusjelölőként funkcionálni bizonyos feltételek mellett. Érdeemes a tanulókkal felfedeztetni a grammatikalizáció lépéseit, saját gyűjtött anyagon megnézni a módosítószók, kötőszók, beszéd-töltelékek ta-

nításakor ezek pragmatikai tulajdonságait, a kommunikációban betöltött szerepét és jelentésváltozásait.

Irodalom

- Balázs J. 1963. Névmás-tanulmányok. In: Pais D.–Benkő L. (szerk.) Szótörténeti és szőféjtő tanulmányok. *Nyelvtudományi Értekezések* 38. szám. Budapest: Akadémiai Kiadó. 48–50.
- Benkő L. (főszerk.) 1970. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára 2. kötet*. Budapest: Akadémiai Kiadó
- Benkő L. (főszerk.) 1991. *A magyar nyelv történeti nyelvtana I. kötet*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Benkő L. (főszerk.) 1992. *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen. Band I*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Czuczor G.–Fogarasi J. 1870. *A magyar nyelv szótára V. kötet*. Pest: Athenaeum.
- Dér Cs. I. 2005. Diskurzusszerveződés és grammatikalizáció–néhány magyar diskurzusjelölő kialakulásáról. *Nyelvtudományi Közlemények* 102. 247–264.
- Dér Cs. I. 2008. Diskurzusjelölők az internetes nyelvhasználatban. In: Sárdi Cs. (szerk.) *MANYE XVII., Kommunikáció az információs technológia korszakában*. Pécs–Székesfehérvár: MANYE–Kodolányi János Főiskola. 444–450.
- Forgács T. 1993–1994. Zárt korpuszok és pótkompetencia. *Néprajz és nyelvtudomány* 35. 17–23.
- Fraser, B. 1999. What are discourse markers? *Journal of Pragmatics* 31. 931–952.
- Hopper, P. J.–Traugott, E. C. 2003. *Grammaticalization*. Cambridge Textbooks in Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press. second edition
- Jucker, A. H. 1993. The discourse marker *well*: A relevance-theoretical account. *Journal of Pragmatics* 19. 435–452.
- Juhász D. 1992. A kötőszók. In Benkő L. (szerk.) *A magyar nyelv történeti nyelvtana II/1*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 776–781.
- Klemm A. 1940. *Magyar történeti mondattan*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia
- Kocsány P. 2001. A retorikai kérdések egy lehetséges tipológiája. In: Szathmári István (sorozatszerk.) *Az alakzatok világa 2*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. 7–21.
- Rubinyi M. 1901. Adalékok a moldvai csángók nyelvjárásához. *Magyar Nyelvőr* 30. 116.
- Szabó T. A. 1975–2005. *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár*. Budapest–Kolozsvár: Akadémiai Kiadó–Erdélyi Múzeum-Egyesület.
- Szily K. 1908. *A magyar nyelvújítás szótára, második rész*. Budapest: Hornyánszky Viktor kiadása.
- Traugott, E. C. 1999: *From Subjectification to Intersubjectification*. elérhető volt: <http://www.stanford.edu/traugott/papers/subject2intersubject.pdf>

Források

Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár.

Magyar Nemzeti Szövegtár. http://corpus.nytud.hu/mnsz/secret/szovegtar_hun.html